

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У НІМЕЧЧИНІ ЯК ЗАСІБ ЇХ ПІДГОТОВКИ ДО РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

У статті розглянуто позиції науковців Німеччини щодо підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи з педагогічно занедбаними підлітками. Висвітлено засоби формування в студентів критичного мислення, толерантності, вмінь виявляти рівень педагогічної занедбаності учнів.

Ключові слова: педагогічна занедбаність підлітків, критичне мислення в майбутніх учителів-філологів.

Сьогодні є важливим забезпечення підготовки майбутніх учителів до роботи з педагогічно занедбаними підлітками, що зумовлює необхідність формування в них критичного мислення, розширення системи практичних умінь з розробки оптимальних засобів подолання проблем, пов'язаних з педагогічною занедбаністю. Розв'язання цього питання дає змогу виконувати такі важливі практичні завдання, як формування соціальної компетентності учнів, культури спілкування, духовних цінностей.

Аналіз наукових джерел свідчить, що науковці, розглядаючи проблему підготовки майбутніх учителів в університетах Німеччини до роботи з педагогічно занедбаними підлітками, приділяють увагу: соціальним аспектам педагогічної занедбаності (Х. Блюмл, С. Лілліг, Т. Мейсен, Р. Мюллер), засоби діагностики педагогічної занедбаності учнів (Х. Кіндлер, Л. Шонекер). Слід підкреслити, що одним з найважливіших видів організації професійної підготовки вчителів-філологів у Німеччині є їх залучення до виконання різних завдань, котрі мають на меті активізацію критичного мислення особистості (Х. Астлайтнер, Б. Краак, О. Крузе). Саме формування критичного мислення дослідники Німеччини розглядають як суттєвий фактор підготовки майбутніх педагогів до подолання й запобігання занедбаності підлітків.

Слід зазначити, що окреслена проблема потребує більш детального висвітлення.

Метою статті є висвітлення засобів професійної підготовки в Німеччині майбутнього вчителя-філолога, що допомагають на основі самостійного аналізу визначати рівень педагогічної занедбаності в підлітків і фактори ризику її виникнення.

Науковці [1–7] підкреслюють, що майбутні вчителі мали на основі самостійного аналізу наукових джерел, а також проведених спостережень за певною групою підлітків розкрити сутність педагогічної занедбаності та дотичних до цього терміна понять, визначити ризик поглиблення педагогічної занедбаності в підлітків, дослідити, як оцінюють учителі-практики педагогічну занедбаність та питому вагу кожного фактора, що її спричинює.

Наприклад, на основі вивчення праць науковців студенти мали визначити сутність понять “зневага”, “занедбаність”, “бездоглядність”, “ризик добробуту”, показати те, чим вони відрізняються, які принципово важливі концепти перебувають у полі їх смислового перекриття. Після такої пропедевтичної роботи студенти на семінарських заняттях мали обговорити питання:

1. Якими є найбільш вживані визначення занедбаності в науці та в професійних колах?

2. Наскільки є значущою відмінність між цими термінами і, виходячи із цього, реакція на ці явища?

3. Як взаємопов’язані окреслені поняття?

4. Де закінчується занедбаність і починаються загроза для підлітка?

Пропонувалося завдання, котре передбачало розробку прийомів діагностики батьківської поведінки. Так, як наголошують науковці (В. Мюндер, Б. Мютке, Д. Нюскен), оскільки існує проблематична батьківська поведінка, яка не відповідає умовам добробуту дитини, призводить до її занедбаності, є доцільним розробити шкали вимірювання поведінки батьків та їхнього ставлення до дітей. Студентам пропонується створити анкети й передбачити можливості аналізу диференційованої та достовірної інформації стосовно ризику благополуччя дитини. Майбутні вчителі мають так скласти анкету, щоб вона демонструвала вагомі докази; при цьому показники мають слугувати для розпізнавання ризиків.

Й. Мюндер, Д. Нюскен наголошують на тому, що нехтування є найбільш поширеною формою ризику добробуту підлітка, насильство має місце після виявлення зневаги, і далі зневазі, порівняно з іншими формами ризику добробуту, приділяється найменше наукової уваги. Саме тому студенти мають вивчити програми профілактики, які починаються відразу після народження дитини, й інструменти скринінгу, що спрямовані на раннє виявлення педагогічної занедбаності.

Іншим завданням, що пропонувалося студентам, була розробка педагогічних засобів підтримки уваги дорослих людей у напрямі подолання педагогічної занедбаності дітей і підлітків. Майбутні педагоги мали довести, що, незважаючи на те, що здається привабливим підвести межу, яка б засвідчила, наприклад, що “дистанційна” або “непереконлива” допомога – це терпимо, тобто не потрібно активізувати зусилля втручання, але все ж таки є актуальним втручатися різним службам із захисту дітей та підлітків для запобігання негативному впливу на їхній розвиток. Це пов’язано з тим, що ніхто не може вирішити, яким чином буде розвиватися дитина, і чи не з’являться довгострокові негативні наслідки в майбутньому житті тієї педагогічної занедбаності, яка мала місце в дитинстві та отрочстві людини.

Студенти розкривали також сутність понять “сприйняття ризику” (що передбачає скоріше інтуїтивні процеси визначення небезпеки для повноцінного розвитку підлітка) та “моніторинг ризику” (котрий означає безперервні процеси діагностики можливості небезпеки заради її запобігання).

Як відомо, раннє й надійне виявлення занедбаних дітей у дитячому садку має вирішальне значення для подальшого розвитку цих дітей. Оскільки занедбаність у більшості випадків залежить від багатьох факторів, це не просто визначити, чи є занедбаність у дитини і якою мірою. Майбутні вчителі мали запропонувати комплекти діагностичних методів виявлення занедбаності в дошкільників.

Крім цього, студенти мали довести, що психічний стан батьків можна розглядати як причину виникнення зневаги та занедбаності підлітків.

Наступне питання, яке студенти досліджували з обговоренням на семінарах, полягало в тому, що можна вважати формою недбалості в батьківському піклуванні і де розпочинається неприйнятна занедбаність.

У цілому студенти вивчали за науковими джерелами категорії зневаги, які були неприйнятні для опитаних учителів. З 23% згадувань основною відповіддю була та, що стосувалася фізичних умов зневаги. Когнітивні або освітні зневаги мали місце в 13,9% відповідей. Фізичне або емоційне насильство (оцінене як неприйнятне) – в 11,6% відповідей. У 7,4% випадків психосоціальні й аномалії розвитку були також визначені як неприйнятні. Щодо емоційної зневаги висловилися 5,1%, 4,9%; щодо недостатнього контролю й сексуального насильства – 0,6%. На основі аналізу цих результатів майбутні педагоги мали сформулювати висновки стосовно того, які фактори спричинюють зневагу як передумову педагогічної занедбаності особистості.

Вони мали висловитися “за” чи “проти” позиції вчителів-практиків, котрі оцінюють:

- як прийнятне – відсутність особистої гігієни (у тому числі сильно забруднений одяг), медичної допомоги (про це було згадано у 56% відповідей);
- як неприйнятне й неприпустиме – нестачу продуктів харчування (недоїдання, недостатнє харчування, постійний голод), що було окреслено 36% вчителів;
- як неприйнятне – те, що хворі діти відвідують навчальні заклади (6%);
- як неприпустиме – відсутність батьківського виховання (23%);
- як неприпустиме – фізичний або емоційний тип жорстокого поводження (48% відповідей).

Студенти аналізували ситуацію, відповідно до якої грубий тон вчителя вчителі вважали цілком прийнятним. Майбутні вчителі мали визначити, наскільки цей винятковий тип поведінки можна вважати припустимим, чи насправді цей тип мови взагалі можна розглядати припустимим у вихованні (“чи є грубий тон припустимим, якщо немає побиття дитини”). На основі отриманих даних студенти формулювали сутність педагогічної занедбаності, називали її провідні характеристики та відрізняли від жорстокого поводження з дітьми та підлітками.

Науковці зазначають, що вчителі в ході діагностики педагогічної занедбаності в полі зору тримають коефіцієнт інтенсивності й частоти вияв-

лення певних порушень з боку батьків. Наприклад, одиничні випадки нехтування своїми обов'язками з показником низької інтенсивності були оцінені як прийнятні. Усупереч цьому зневажливе ставлення, що ставить під загрозу здоров'я дитини за частотою інтенсивності, розглядається як неприпустиме. Те саме мало місце в конкретних галузях. Повна відсутність особистої гігієни, а також відсутність достатнього харчування не є можливими, але низький рівень гігієни та неправильне харчування можна вважати прийнятими. Студенти мали прокоментувати таку позицію вчителів-практиків і запропонувати власний варіант оцінки нехтування батьками своїми обов'язками як передумови педагогічної занедбаності дітей.

Студенти вивчали також виявлення батьками когнітивної або освітньої зневаги. Неприпустимими в 19% відповідей учителів вважались випадки виявлення ненадійності з боку батьків. До цієї категорії були зараховані ті з них, хто, наприклад, неодноразово "забував" дитину в дитячому садку чи в школі.

Аналізувалась майбутніми вчителями-філологами й ситуація, коли батьки уникають контакту з учителями. Дослідження студентами відповідей учителів-практиків показало, що в 13% випадках це є неприпустимим. Студенти мали висловити своє ставлення до цієї проблеми.

Глибокому осмисленню й оцінюванню підлягали також надмірні вимоги батьків до дітей. Студенти мали визначити, наскільки те, що діти зарано несуть відповідальність за молодших братів і сестер або йдуть самі до дитячого садочка, школи чи додому, є причиною виникнення або, навпаки, запобігання педагогічній занедбаності.

Критично осмислити студенти мали й роль перегляду телебачення, комп'ютерних ігор у виникненні педагогічної занедбаності. Вони мали сформулювати на основі цього власні рекомендації щодо використання окреслених видів діяльності саме як засобів розвитку підлітків, а не провокування їхньої занедбаності.

Студенти оцінювали й аналізували такі фактори, що спричинюють занедбаність, як легковажність, ненадійність, недбалість батьків.

Майбутні педагоги мали визначити й повністю аргументувати свою позицію щодо того, чи може релігійна належність провокувати бездоглядність та занедбаність підлітків.

Майбутні вчителі-філологи були орієнтовані на дослідження й рефлексію чутливості педагогів до поведінки підлітка, яка ще, на їхню думку, є нормою, і поведінки, яка не є адекватною. Студенти висловлювалися щодо таких фактів: агресивна соціальна поведінка сприймається вчителями-практиками досить толерантно, але постійну агресію не можна вважати нормальною; усамітнена, асоціальна дитина є типовим уявленням учителів як приклад занедбаної дитини.

Оцінці й характеристиці підлягала також думка вчителів щодо видів емоційної зневаги як передумови педагогічної занедбаності дітей і підлітків. Студенти вивчали ставлення педагогів до видів емоційної зневаги та формулювали власний погляд на ту чи іншу позицію.

Активізації критичного осмислення студентами проблеми педагогічної занедбаності підлітків та розробки ними ефективних засобів подолання цієї проблеми слугували такі види роботи, як розробка засобів раннього й швидкого виявлення можливої занедбаності. Вони мали, крім утворення системи ранньої діагностики педагогічної занедбаності (котра передбачала оцінювання в таких аспектах: поведінка підлітка, взаємодія між ним і його батьками, дослідження атмосфери в сім'ї), ще й запропонувати засоби її подолання на соціальному (школа, клас) та індивідуальному (родина) рівнях, подавши результати у вигляді методичних указівок для вчителів-практиків.

Іншим важливим напрямом підготовки студентів до ефективної роботи з педагогічно занедбанними підлітками є виховання в майбутніх учителів неупередженого ставлення до цієї категорії учнів. Так, К. Вольфганг закликав педагогів забезпечувати присвоєння соціально-історичного досвіду та сучасної реальності, з якою стикаються молоді люди, у сприятливій атмосфері на основі взаєморозуміння, взаємодопомоги та підтримки.

Майбутній учитель має аналізувати й визначати межу власних педагогічних можливостей через забезпечення навчального діалогу з підлітками. Саме завдяки такому діалогу можна розвивати потенціал і підлітків, і педагогів. Отже, одним із завдань в університетах Німеччини є оволодіння майбутніми вчителями-філологами діалоговим навчанням учнів.

Опитування, які були проведені в Німеччині як в університетах, так і на курсах підвищення кваліфікації, засвідчили, що студенти висловлюють певний страх стосовно того, що може виникати певне непорозуміння з батьками підлітків щодо педагогічної занедбаності останніх. Науковці роблять висновок, що порозуміння розглядається студентами як шлях до безконфліктної взаємодії в шкільній аудиторії.

В університетах Німеччини студенти орієнтовані на гуманізацію школи, що передбачає реалізацію діалогічних відносин, розуміння підлітків як базису формування активу особистості, розвитку її ідентичності. Це дає змогу розширювати структуру професійних навичок студентів, оволодівати навичками педагогічного розуміння та рефлексії.

Оскільки студенти не є експертами у великій кількості основних змістових проблем, доцільно забезпечувати міждисциплінарне вивчення засобів подолання педагогічної занедбаності, узагальнюючи бази знань, фундаментальні категорії, заохочуючи формулювання висновків щодо методів розв'язання цієї проблеми, послідовно піддавати знання інтерсуб'єктивній перевірці.

К. Вольфганг запропонував таку систему підготовки студентів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками:

- надання студентам достатньо часу й можливостей для висунення ними неординарних ідей щодо розв'язання цієї проблеми;
- розробка ними засобів, котрі активізують уяву, вдумливість і чутливість підлітків;
- комплектація прийомів, у центрі яких – розвиток взаємного розуміння;

- розробка методів надання адресної допомоги підліткам та їхнім батькам з метою запобігання педагогічній занедбаності;
- організація включених спостережень за поведінкою підлітків;
- ведення щоденників з оцінювання динаміки прогресу подолання педагогічної занедбаності;
- здійснення об'єктивізації відчуження, тобто виявлення причин непорозуміння в колективі підлітків.

Інструкція для студентів: спочатку намагатися відчути, розпізнати, зрозуміти, як товариші оцінюють підлітка, котрий викликає занепокоєння. Потім з'ясувати, що його цікавить, якого ставлення до себе він очікує від інших, чи довіряє він собі й оточенню, що для нього не так, і які проблеми його турбують найбільше в цей момент часу.

Наприклад, студентам запропоновано обговорити в малих групах такі проблеми:

1. Як зовнішній вигляд підлітка, його зачіска або одяг впливають на виникнення негативного до нього ставлення, результатом якого є відчуження й педагогічна занедбаність?

2. Чи може розчарування самосвідомості бути інтерпретованим як поразка підлітка?

Об'єднуючи роботу таких малих груп, доцільно запропонувати ознайомитися з іншими оцінками, знайти підтвердження власних припущень. Якщо майбутні філологи відчувають сумніви в точності власних підходів до вирішення зазначених вище проблем, слід рекомендувати їм провести додаткові дослідження (спостереження, інтерв'ювання, бесіди).

К. Вольфганг підкреслює значущість активізації перспективної уваги, що передбачає вивчення протягом стажування посадових інструкцій, проблемних сфер педагогічної освіти на місцях, питань соціального характеру. Науковець наголошує: такий підхід дає змогу подолати звуження свого поля зору, що зменшує можливість цілісного педагогічного розуміння.

Важливим засобом підготовки майбутніх філологів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками є складення автобіографій, біографій та звітів-аналізів про динаміку подолання педагогічної занедбаності учнів.

В автобіографіях студенти діляться своїм досвідом подолання педагогічної занедбаності на основі аналізу випадків, що мали місце у власному класі або в житті близьких людей, товаришів тощо. Вони аналізують процеси розвитку педагогічної занедбаності й виявляють перспективні засоби її подолання.

Для написання біографії майбутні вчителі мають провести інтерв'ю, котре передбачає обговорення з дітьми та молоддю проблем педагогічної занедбаності, наскільки ефективними були в їхньому житті педагогічні прийоми, використані вчителями й батьками, аби подолати подібні проблеми.

Отже, науковці [1–7] вбачають суб'єктивний сенс у тому, щоб обмінятися один з одним за допомогою написання автобіографії та біографії міркуваннями про те, як студенти, коли були підлітками, сприймали й оцінювали в класі та поза класом педагогічно занедбаних однолітків. Студенти

мають відповісти на такі питання: чи були вони особисто педагогічно занедбані, які педагогічні підходи до розв'язання цієї проблеми були застосовані педагогами, чи відчували вони або їхні однолітки антипатію з боку вчителів, яким було ставлення неформального оточення до педагогічно занедбаних учнів.

Звіти-аналізи про навчальну діяльність педагогічно занедбаних підлітків необхідно, на думку німецьких учених, оформлювати у вигляді звернення, яке містить характеристику успіхів в окремих навчальних дисциплінах, та недоліків, які ще є в діяльності учня. К. Вольфганг наводить зразки такого звіту-звернення:

1. “Любий Тімо, ти досяг у цьому році помітного прогресу в усіх навчальних дисциплінах. Це стосується й вивчення математики, англійської мови, і занять спортом. Я розумію, наскільки наполегливо й цілеспрямовано ти працюєш. Я очікую, що ти добре зрозумієш нові завдання й почнеш їх виконувати вчасно. Я знаю, що в тебе є деякі проблеми, але я впевнений, що ти будеш добре працювати, щоб надолужити матеріал. Якщо ти будеш просуватися так і далі, то наступного навчального року будеш відчувати, що досяг чогось значного та суттєвого”.

2. “Любий Нільсе, я і мої колеги вважаємо, що ти успішно закінчиш десятий клас. Ти ще маєш багато попрацювати, і це буде для тебе гарним стимулом. Твоя дисциплінованість, гарна поведінка викликають позитивні відгуки. Але тобі доведеться бути ще більш старанним, щоб стати незалежним і успішним як у теоретичному, так і у практичному навчанні” [7, с. 165].

Такі види підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи з педагогічно занедбаніми підлітками передбачають, насамперед, формування критичного мислення та виховання толерантності й неупередженого ставлення до цієї категорії учнів.

Висновки. Усе зазначене вище підтверджує необхідність спеціальної підготовки майбутніх учителів до роботи з педагогічно занедбаніми підлітками. Одним з найважливіших видів організації професійної підготовки вчителів-філологів у Німеччині є залучення студентів до різних досліджень. Останнє здійснюється як у форматі більш простих видів (аналіз отриманих науковцями результатів, їх характеристика, опис, підготовка доповідей, статей, повідомлень), так і більш складних, наприклад, проведення самостійних інтерв'ю вчителів та батьків підлітків, бесід з ними, спостережень за навчанням і поведінкою учнів або розробка рекомендацій батькам, як покращити поведінку, дисциплінованість підлітка, проведення з ним консультацій, додаткових занять тощо.

Список використаної літератури

1. Astleitner H. Kann kritisches Denken mit neuen Lernmedien gefördert werden? / H. Astleitner // Pädagogisches Handeln. – 2001. – № 5. – P. 132–141.

2. Jordan E. Kindeswohlgefährdung. Rechtliche Neuregelungen und Konsequenzen für den Schutzauftrag der Kinder und Jugendhilfe / E. Jordan. – Weinheim und München, 2008. – P. 35–57.

3. Kindler H. Validierung und Evaluation eines Diagnoseinstrumentes zur Gefährdungseinschätzung bei Verdacht auf Kindeswohlgefährdung (Kinderschutzbogen) / H. Kindler, P. Lukascyk, W. Reich. – Kindschaftsrecht und Jugendhilfe, 2008. – P. 500–505.
4. Kraak B. Erziehung zum kritischen Denken – Eine wichtige – vielleicht die wichtigste Bildungsaufgabe der Gegenwart / B. Kraak // Pädagogisches Handeln. – 2000. – № 4. – P. 51–70.
5. Kraft A. Neue Wege wagen / A. Kraft. – München, 1978. – 87 p.
6. Müller R. Child Protection in Europe. Von den Nachbarn lernen / R. Müller, D. Nüsken.
7. Kinderschutz qualifizieren. – Münster, 2010. – P. 48–69.
8. Wolfgang K. Die Folgen von Vernachlässigung / K. Wolfgang. – Schulz-Kirchner, 2006. – 197 p.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2013.

Пилипюк Е.Н. Формирование критического мышления будущих учителей в Германии как средство их подготовки к работе с педагогически запущенными подростками

В статье рассматриваются позиции ученых Германии относительно подготовки будущих учителей-филологов к работе с педагогически запущенными подростками. Освещаются средства формирования у студентов критического мышления, толерантности, умений выявлять уровень педагогической запущенности учеников.

Ключевые слова: педагогическая запущенность подростков, критическое мышление у будущих учителей-филологов.

Pilipyuk E. Formation of critical thinking of the future teachers in Germany as a means of preparing them for working with educationally neglected teenagers

The article considers the position of German scientists on the development of special projects for the future teachers. What helps on the basis of an independent analysis to determine the level of pedagogical neglect in adolescents and risk factors for its occurrence. These types of training future teachers – linguists to work with educationally neglected teenagers provide, first of all, the formation of critical thinking, and promote tolerance and non-judgmental attitude to this category of students. Young teachers are assigned the task based on independent analysis of scientific sources, and conducted observations of a certain group of adolescents to assess the nature of pedagogical neglect and related to the term of concepts, to determine the risk of deepening pedagogical neglect in adolescents explore how to evaluate teachers, practitioners and pedagogical neglect specific weight of each factor that causes it. Another task that asked students was to develop pedagogical tools support attention of adults in the direction of overcoming the pedagogical neglect of children and adolescents. Prospective teachers have to prove that despite what appears to be an attractive draw the line, which would be evidenced, for example, “remote” or “unconvincing” help – a tolerant, no need to intensify efforts intervention, but still is relevant to interfere different services to protect children and adolescents to prevent a negative impact on their development.

The future teacher must analyze and determine the limit of their educational opportunities by providing educational dialogue with teens. It is through this dialogue it is possible to develop the potential and teenagers and teachers. So one of the problems in German universities is to provide future teachers, philologists interactive student learning. The survey, which was conducted at universities in Germany and in training courses showed that students expressed fear about what may occur as somesort of confusion with parents and adolescent pedagogical neglect the latter. The scientists conclude that the agreement is seen by students as a way to conflict-free interaction in a school audience.

At German universities students are focused on the experience of “humanizing school” that provides the implementation of dialogical relations, understanding of teenagers as the

forming basis of the individual asset, the development of its identity. This allows the structure to expand the skills students acquire skills in teaching understanding and reflection.

Since students are not experts in a large number of basic semantic issues, it is appropriate to provide an interdisciplinary study of overcoming pedagogical neglect summarizing the knowledge base, fundamental categories, encouraging the formulation of conclusions regarding the methods of solving this problem by consistently exposing inter-subjective knowledge test. Instruction for students was first of all try to feel, recognize, understand, as a teenager, which is of concern, assessed his friends. Then try to find out what interests him, what kind of attitude he expects from others if he trusts himself and others that he is not, and what problems bother him the most at any given time.

These types of training future teachers of philology to work with educationally neglected adolescents include, first, the formation of critical thinking and tolerance and impartial treatment of this category of students.

Key words: *pedagogical neglect adolescents, critical thinking of the future teachers-linguists.*